

[dokumenty-07] 20 let matematické olympiády v ČSSR

Jan Vyšín

Dvacet let

In: Petr Benda (editor); Jozef Moravčík (editor); Jan Vyšín (editor); František Zítek (editor): [dokumenty-07] 20 let matematické olympiády v ČSSR. 1951-1971. (Czech). Praha: Ústřední výbor matematické olympiády, 1971. pp. 62–66.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/405324>

Terms of use:

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Jan Vyšín, Praha

DVACET LET

Zgvěrečné rozjímání kolem dvacátého výročí matematické olympiády by nemělo vyznít příliš vzpomínkově nebo dokonce melancholicky, na to je olympiáda přece jen trochu mladá. I když snad je vážnější a pedantičtější než její mladší a svůdnější sestry - fyzikální a chemická olympiáda, které k sobě přitahují stále víc a více zájem žáků.

Jako na konci prosince slýcháme v rozhlase nejúspěšnější melodie roku, tak měly v jubilejní brožuře defilovat před očima čtenářů barvitě zachycené nejvýznamnější okamžiky z dvacetileté historie soutěže a i trochu jejích perspektiv. Ale jak víte z předmluvy, toto zbožné přání nemohlo být vyplněno.

Zesnulí zakladatelé olympiády, akademik Eduard Čech a profesor František Vyčichlo asi tehdy před dvaceti lety netušili, že bude mít nově zřízená soutěž tak těžký život: chudinka trpí od počátku až dodnes úpornou a chronickou chorobou, která se jmenuje neklid ve školství a která je způsobována vírem školských reforem. To, že matematická olympiáda i v těchto málo příznivých podmínkách slušně přežila svých prvních dvacet let, svědčí nejen o jejím zdravém kořeni, ale i o drobné vůli, snaze a obětavé práci řady pracovníků školské správy, vědeckých institucí a vysokých škol a hlavně armády učitelů.

Nebojte se čtenáři; nebudu uvádět jména a zásluhy těchto lidí. Ale jedno jméno - jméno spjaté s prvním dvacetiletím matematické olympiády - by mělo na konci zaznít ještě jednou: je to jméno Rudolfa Zelinky, prvního jednatele ÚVMO, který byl po čtrnáct let - doslovně až do svého posledního dechu - srdcem, mozkiem a paží této soutěže.

On to byl, který svým osobním vlivem dovedl získat ke spolupráci mladé spolupracovníky Matematického ústavu ČSAV, který soustředil učitele středních a vysokých škol k řízení i realizování soutěže. V každé olympiádní akci byla patrna jeho iniciativa a jeho práce.

Myslím, že je opravdu spravedlivé, že Zelinkova cena bude i v budoucnosti připomínat jeho zakladatelské a budovatelské úsilí na tomto poli školské matematiky.

Od samého počátku soutěže jsme věnovali velikou péči výběru a sestavování originálních soutěžních úloh. Není pravda, že úlohy byly "bůhví odkud sehnané", jak se s despektem vyjadřovali někteří kritikové. Pochopitelně se čerpalo z cizích pramenů, když ne přímo úlohy, tedy aspoň náměty. Ale mimo to mnoha původními úlohami přispěli pracovníci Matematického ústavu ČSAV i ostatní spolupracovníci olympiády. O kvalitě úloh svědčí i to, že některé z nich převzaly matematické olympiády zahraniční.

Přehledkou soutěžních úloh téměř celého prvního dvacetiletí budou sborníky, které vyjdou v nejbližší době ve třech svazcích.

O tom, jak se pěstí, zušlechťují a "zvelebují" (abych užil slova Rudolfa Zelinky) olympijské úlohy, by bylo možno napsat zábavný fejeton. Posuďte sami: Ze zásobníku úloh se vezme sympaticky vypadající úloha s autorským řešením, podrobí se důkladné analýze a "zvelebí se". Pak se zjistí, že

- a) autorské řešení je zbytečně dlouhé a obšírné;
- b) řešení je příliš stručné, má řadu mezer a nedostatků;
- c) formulace úlohy (text) je nejasná;
- d) úloha je příliš obtížná pro kategorii, pro níž byla vybrána;
- e) úloha je triviální, když "se to popadne za jiný konec";
- f) řešení vyžaduje triky a tudíž úloha je nevhodná.

Někdy se provádí takováto akce tranplantační: Úloha vybraná původně třeba pro kategorii Z se přeřadí pro svou obtížnost do kategorie B; ale ani tam neobstojí a skončí zpra-

vidla v celostátním kole kategorie A (ne-li v mezinárodní olympiádě) a tam na ni "shoří" většina účastníků. V pravěku olympiády, když se ještě nevyžadovalo od autorů úloh podrobné řešení, resp. řešení se důkladně nezkoumalo, vznikly tristní situace, kdy dodatečně celý menší štáb vědeckých pracovníků se snažil nalézt nějaké, pro žáky přijatelné řešení zadané úlohy. Nakonec však třeba prostý řadový účastník objevil urážlivě jednoduché a primitivní řešení (např. experimentální), od něhož se odborníci znechuceně odvraceli. Inu, posoudit obtížnost úlohy z žákovské perspektivy je často těžší než uhodnout budoucnost z karet.

Matematická olympiáda má nejen své poslání jako soutěž, ale má vést účastníky i k samostatnému studiu. Toto "slovo tělem učiněno jest", když r. 1960 přišel prof. František Veselý s podnětem, aby se pro účastníky matematické olympiády vydávala knižnice studijní literatury, jejíž útlé svazčky by převážně příkladovou formou probíraly do hloubky některé úseky školské matematiky, a když nakladatelství Mladá fronta se uvolilo tuto sbírku vydávat; tak vznikla knižnice Škola mladých matematiků (ŠMM). Světlo světa už spatřila pěkná řádka svazčků, mezi nimi i svazčky tzv. výběrové řady, kde se čtenáři mohou seznámit s některými otázkami přesahujícími naši osnovu středoškolské matematiky. Zjistilo se totiž, že mnohým talentovaným žákům nevoní věčné přemílání školských moudrostí a že touží dopídit se přístupné literatury, kde by se dověděli něco nového. To ovšem při dnešním zaostávání edice populární matematické literatury (kde jsme zůstali za sovětským vzorem!) je opravdu obtížné. Knižnice ŠMM se snaží aspoň přechodně trochu vyplňovat tuto mezeru.

Kdežto výběrová řada představuje jakousi studijní literaturu špičkovou, zůstáváme stále něco dlužni těm nejmladším účastníkům olympiády - kategorii Z. Ti žáčkové neumějí většinou studovat souvislý matematický text - nanejvýš snad delší text složitější úlohy. Nebaví je valně ten skrovný okruh poznatků z tradiční školské matematiky, který je v osnovách

ZDŠ. Co pro ně psát? Mělo by to být lehké, nové, zajímavé, aktivizující a aspoň trochu užitečné pro vyučování matematice. Děláme pokus: dali jsme připravit dva svazečky ŠMM obsahující výběr úloh z pokusných učebních textů pro experimentální ZDŠ. Úlohy jsou zcela netradiční, zčásti jsou řešené, jsou doprovázeny stručným výkladem a rozčleněny podle tematiky. Těmito dvěma "výlety do moderní matematiky" počíná MO i splácet dluh, který má až dosud k modernizaci školské matematiky.

V dvacetiletém životě matematické olympiády byly ovšem i jiné sváteční okamžiky než vznik ŠMM; o nich jste se dočetli v Bendově-Mířově kronice. Bylo to např. zrození mezinárodních olympiád (MMO), zavedení prázdninového soustředění účastníků kategorie B, zřízení speciálních tříd, i když pak tyto třídy zklamaly trochu naše naděje. Ukazuje se, že by byla jiná věc žádoucí: pro opravdové matematické talenty by měly být ustaveny aspoň dvě matematické školy, jak je tomu i v jiných socialistických státech. Na těchto školách, kde by se žákům dostalo všeobecného vzdělání v plné šíři, ale kde by matematice vyučovali vysokoškolsí učitelé a kde by žáci pracovali v matematice laboratorními metodami, by se mimořádně talentovaní žáci necítili nijak zvlášť povznesení nad své spolužáky, jak je tomu na normálních školách; v tom by byl i důležitý moment výchovný.

Je starým zvykem, že každé jubileum se nějak oslavuje; nemám na mysli slavnostní přípitky (i když proti nim nejsem), ale nějaký společensky hodnotný čin. Naše matematická olympiáda oslavuje své dvacetiletí uspořádáním XIII. Mezinárodní matematické olympiády. Je to podruhé, kdy se koná Mezinárodní matematická olympiáda na území našeho státu; poprvé to bylo r. 1962 - také při příležitosti jubilea - stého výročí založení JČMF.

Samozřejmě, pořadatelem XIII. MMO není ÚVMO, ale ministerstvo školství SSR, neboť soutěž bude probíhat na Slovensku; ovšem většinu práce, jak organizační tak odborné, musí

pro XIII. MMO vykonat pracovníci naší MO. Doufáme, že tato nemalá jubilejní akce dopadne dobře, že budou spokojeni hosté i hostitelé a že se náš stát bude po všech stránkách dobře reprezentovat.

Nejdůkladnější kronikou matematické olympiády je soubor brožur o jednotlivých ročnících. Z nich jsou vybrána data a ostatní materiál obsažený v přehledném článku Bendově-Mí-dově, otištěném v naší jubilejní publikaci. Z nich čerpají i právě vydané sborníky úloh matematické olympiády.

Matematická olympiáda není akce; je to činnost nepřetržitá a rozsáhlá. Když se před časem jednalo o tom, aby administrativní a organizačně odborné práce konal některý pracovník jako své hlavní povolání, sepsaly se všechny činnosti spojené s průběhem olympiády. A věřte, nebylo toho málo: jeden člověk by byl v ústředí plně zaměstnán. A zatím tuto tíhu nese trpělivě po řadu let jednatel; i když má nyní s. Macháček ku pomoci s. Mídu, přece jen je tíha příliš veliká. Ale neskončíme bédováním, nýbrž optimisticky.

Můžeme s radostí konstatovat, že na půdě MO, právě tak jako na půdě JČMF vůbec byli Češi a Slováci po celých uplynulých dvacet let svorní, že ani v období federalizování nedošlo k žádným rozporům ani k rozdělení Ústředního výboru a že hodlají nadále pokračovat v naprosté jednotě, i když existence dvou ministerstev školství působí občas menší administrativní potíže.

Konečně můžeme s radostí konstatovat, že matematická olympiáda přispěla i významně k navázání a rozvíjení styků v oblasti školské matematiky mezi ČSSR a ostatními socialistickými státy i některými západními zeměmi.

Celkem snad smíme říci, že bilance prvních dvaceti let MO je skutečně aktivní.